

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім.М.П.ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

ШАНДРУК Сергій Костянтинович

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАГАЛЬНОЇ І ТВОРЧОЇ ОБДАРО-
ВАНОСТІ УЧНІВ МОЛОДШОГО ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

/на матеріалі сільських загальноосвітніх шкіл/

19.00.07 – педагогічна і вікова психологія

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Смак

Київ – 1995

Дисертація є рукописом.

Робота виконана в Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України.

- Науковий керівник – академік АПН України, доктор психологічних наук, професор МОЛЯКО Валентин Олексійович
- Офіційні опоненти – доктор психологічних наук, професор ЧЕПЕЛЄВА Наталія Василівна
- кандидат педагогічних наук ВОЛОЩУК Іван Степанович

Провідна установа – Київський національний державний університет ім.Т.Г.Шевченка.

Захист відбудеться "21" червня 1995 року о 14³⁰ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К-ІІЗ.01.02 в Українському державному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова /252030, Київ-30, вул.Пирогова, 9/.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Українського державного педагогічного університету ім.М.П.Драгоманова.

Автореферат розіслано "19" травня 1995 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат психологічних наук,
доцент

Долінська

ДОЛІНСЬКА Л.В.

ЛННБ ім. В. Стефаника
АН України

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Психологічна наука в Україні виходить на нові рубежі і відіграє дедалі більшу роль у розв'язанні актуальних проблем освіти, виробництва, сфери людського спілкування. Особливо важливим є психологічне дослідження здібностей, творчості, обдарованості, що зумовлене сучасними потребами нашого суспільства, якому дуже потрібні високопрофесійні, творчі особистості, які могли б вирішувати актуальні проблеми країни.

Визначення особливостей розвитку й сутності обдарованості є предметом спеціальних досліджень, узагальнення практичного досвіду і наукових розробок з даного питання.

Проблема обдарованості висвітлювалася у працях вітчизняних психологів, зокрема, виконані фундаментальні дослідження з проблем психології творчості /Моляко В.О., Матюшкін О.М., Пономарьов Я.О., Роменець В.А., Рубінштейн С.Л./, загальних і спеціальних здібностей /Костюк Г.С., Крутецький В.А., Лейтес Н.С., Теплов Б.М./, психології і психофізіології індивідуальних відмінностей і здібностей /Голубева Є.О., Костюк Г.С., Мерлін В.С., Теплов Б.М./.

Є ряд досліджень, які присвячені вивченню обдарованості на різних вікових етапах, зокрема, розроблені психологічні принципи дослідження мислительних дій дітей в дошкільному дитинстві і в початковій школі /Давидов В.В., Ельконін Д.Б., Подякова Н.М./, принципи проблемного навчання старшокласників /Брушлінський А.В., Кудрявцев Т.В., Лернер І.Я./. Разом з тим, на нашу думку, залишилась недостатньо вивченою проблема обдарованості молодших підлітків. Даний віковий період є одним з найбільш чутливих періодів для розвитку загальних і творчих здібностей, тому що в молодшому підлітковому віці у дітей змінюється пам'ять і увага, суттєві зміни

відбуваються в мислительних процесах, формується активне творче мислення. В зв'язку з цим, важливим є дослідження психологічних особливостей загальної і творчої обдарованості молодших підлітків. Водночас, у психологічній науці відсутні дослідження обдарованості сільських дітей. Тому, у дисертації зроблено спробу в теоретично-експериментальному плані дослідити загальну і творчу обдарованість учнів молодшого підліткового віку на матеріалі сільських загальноосвітніх шкіл.

Беручи до уваги актуальність і недостатньо повне висвітлення проблеми вияву обдарованості молодших підлітків, об'єктом дослідження обрано загальну і творчу обдарованість особистості.

Предмет дослідження – психологічні особливості загальної і творчої обдарованості молодших підлітків.

Мета дослідження – теоретично-експериментальне дослідження прояву загальної і творчої обдарованості школярів молодшого підліткового віку на матеріалі сільських загальноосвітніх шкіл.

Гіпотеза дослідження полягає в припущеннях, що становленню загальної обдарованості молодших підлітків оприяє обсяг знань з навчальних предметів і розвиток інтелекту, а творчої обдарованості – розвиток творчості, охильності й прагнень учнів саме до творчої діяльності; взаємодія психологічних особливостей загальної і творчої обдарованості школярів молодшого підліткового віку зумовлена взаємозалежністю практичного інтелекту і практичної творчості, вербального інтелекту і вербальної творчості.

Згідно з поставленою метою і висунутою гіпотезою було визначено такі завдання:

I/ проаналізувати вітчизняну і зарубіжну психолого-педагогічну літературу з питань здібностей, творчості, обдарованості і

оформувати вихідні концептуальні принципи дослідження психологічних особливостей загальної і творчої обдарованості;

2/ розробити систему методик для дослідження психологічних особливостей загальної і творчої обдарованості учнів молодшого підліткового віку і експериментально перевірити дієвість розробленого методичного комплексу дослідження;

3/ виявити психологічні особливості обдарованості молодших підлітків на матеріалі сільських загальноосвітніх шкіл і на цій основі розробити методичні рекомендації для психологів і вчителів по забезпеченню розвитку загальних і творчих здібностей учнів молодшого підліткового віку в умовах сільської загальноосвітньої школи.

Для розв'язування поставлених завдань використано такі методи: аналіз і узагальнення висновків наукових літературних джерел, метод вивчення продуктів діяльності учнів, анкетування, тестування. Для оцінювання емпіричного матеріалу застосовувалися методи статистичної обробки експериментальних даних.

Дослідження проводилось поетапно.

На першому етапі було визначено вихідні позиції і науковий апарат експерименту, проаналізовано прикладні і теоретичні дослідження обдарованості, зокрема, в шкільному віці.

Другий етап присвячено плануванню й розробці методичного комплексу дослідження загальної і творчої обдарованості, аналізу результатів експерименту.

На третьому етапі систематизовано і узагальнено експериментальні дані, впроваджено результати дослідження в практику.

В експерименті взяло участь 420 чол. /100 учнів 4 класу, стільки ж - 5 класу, 200 батьків учнів 4-5 класів, 20 учителів

загальноосвітніх шкіл/. Дослідження проводили в Лановецькому районі Тернопільської області.

Теоретичною основою дослідження є принципові положення психологічної науки про закономірності психічного розвитку /Виготський Л.С., Леонтьєв О.М., Ельконін Д.Б./, системний підхід у вивченні особистості /Ананьєв Б.Г., Ломов В.Ф./, розвиток здібностей в діяльності /Костик Г.С., Леонтьєв О.М., Теплов Б.М./, розвиток мислення і уяви /Виготський Л.С., Гальперін П.Я., Крутецький В.А./, теорію навчальної діяльності /Давидов В.В., Ельконін Д.Б./, праці в проблем психології творчості і творчої діяльності /Матюшкін О.М., Моляко В.О., Лейтес Н.С., Пономарьов Я.О., Рубінштейн С.Л./.

Наукова новизна:

- теоретично обґрунтовано і експериментально апробовано оригінальний методичний комплекс дослідження загальної і творчої обдарованості учнів молодшого підліткового віку;

- виявлено психологічні особливості прояву загальної і творчої обдарованості /рівень розвитку вербального і практичного інтелекту, вербальної і практичної творчості, схильності і прагнень до творчої діяльності/ молодших підлітків на матеріалі сільських загальноосвітніх шкіл;

- встановлено взаємозалежність практичного інтелекту і практичної творчості, вербального інтелекту і вербальної творчості як основних психологічних особливостей взаємодії загальної і творчої обдарованості учнів молодшого підліткового віку.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що його результати певною мірою доповнюють наукові положення проблеми здібностей, творчості, обдарованості, зокрема, охарактеризовано психологічні особливості вияву загальної і творчої обдарованості, визна-

чено зв'язок між загальними і творчими здібностями, розкрито структуру практичного і вербального інтелекту, конкретизовано і уточнено поняття "здібності", "творчість" і "обдарованість".

Особистий внесок автора полягає у виявленні психологічних особливостей загальної і творчої обдарованості молодших підлітків на матеріалі сільських загальноосвітніх шкіл, розробці методичного комплексу дослідження обдарованості у вказаного контингенту.

Практичне значення дослідження полягає в розробці і впровадженні в педагогічний процес методичного комплексу дослідження психологічних особливостей загальної і творчої обдарованості для визначення інтересів й нахилів до творчої діяльності, рівня інтелекту і творчості молодших підлітків; методичних рекомендацій, які допоможуть психологам і вчителям сільської школи спрямувати молодших підлітків, враховуючи розвиток їх здібностей і нахилів для участі у творчих гуртках, предметних олімпіадах, вибору факультативних курсів і поглибленого вивчення окремих предметів.

Узагальнені результати дослідження можуть бути використані в лекційних курсах у системі підготовки педагогічних працівників і шкільних психологів до роботи з обдарованими дітьми.

Надійність і вірогідність результатів експерименту забезпечувалась методологічним обґрунтуванням вихідних положень, їх відповідність рівню сучасного розвитку психолого-педагогічної науки, адекватність використаних методик меті й завданням дослідження, репрезентативність вибірки, якісним і кількісним аналізом емпіричного матеріалу, застосуванням методів математичної статистики для обробки й оцінки експериментальних даних.

На захист винесено такі основні положення:

1. Загальна та творча обдарованість підлітків становить складне взаємопов'язане системне утворення, що обумовлює функціонування

психічних процесів, які органічно входять в загальний перебіг цілеспрямованої мислительної /творчої/ діяльності.

2. Загальна обдарованість молодших підлітків може проявлятися в академічних досягненнях і розвитку інтелекту, а творча обдарованість – в розвитку творчості, нахилів й інтересів учнів саме до творчої діяльності.

3. Процес взаємодії психологічних особливостей загальної і творчої обдарованості характеризується жорстким зв'язком вербального інтелекту і вербальної творчості, з одного боку, і практичного інтелекту й практичної творчості, з іншого.

4. Розроблений методичний комплекс дозволяє виявити психологічні особливості загальної і творчої обдарованості /рівень розвитку практичного і вербального інтелекту, схильності й прагнень до творчої діяльності, практичної і вербальної творчості/ учнів молодшого підліткового віку, що є одним із шляхів забезпечення розвитку обдарованих дітей в умовах сімейного та шкільного виховання.

Апробація роботи. Результати дисертаційного дослідження обговорено на засіданнях кафедр психології, педагогіки і методики початкового навчання Тернопільського педагогічного інституту, на засіданні Ради Тернопільського Товариства Творчої Молоді "Відродження", викладено на засіданнях відділу психології творчості Інституту психології АПН України.

Про результати дослідження повідомлено на Всеукраїнській науково-практичній конференції з проблем роботи середніх загальноосвітніх закладів нового типу /Київ, 1994 р./, міжрегіональній конференції "Психологічна наука і сучасний заклад народної освіти" /Запоріжжя, 1994/, Третіх Костюківських читаннях "Сучасна психоло-

гія в ціннісному вимірі" /Київ, 1994 р./, обласному семінарі "Робота шкільного психолога з обдарованими учнями в сільській школі" /Тернопіль, 1994 р./.

Результати дослідження впроваджені в роботу шкільних психологів Лановецького району Тернопільської області.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається з вступу, двох розділів, заключення, списку літератури і додатків. Її зміст викладено на 143 с. машинописного тексту, подано 8 рисунків, 15 таблиць, список літератури з 209 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обгрунтовано актуальність вивчення проблеми вияву загальної і творчої обдарованості в учнів молодшого підліткового віку сільської школи, визначено мету, сформульовано об'єкт, предмет, гіпотезу і завдання дисертаційної роботи; характеризуються методи, етапи дослідження; розкрито наукову новизну, особистий внесок автора, теоретичне і практичне значення одержаних результатів; формулюються основні положення, що виносяться на захист; окреслено шляхи апробації дослідження та впровадження його результатів.

Перший розділ "Методологічні і теоретичні основи дослідження загальної і творчої обдарованості" містить аналітичний огляд психологопедагогічної літератури з проблематики загальних і творчих здібностей. Він складається з трьох частин.

Перша частина зорієнтована на аналіз проблеми здібностей у психологічній літературі.

Вивчення і аналіз літератури дає можливість стверджувати, що у психологічній науці проблема здібностей досліджується з різних

позиції і розробляється в різних аспектах. Б.М.Теплов виділяє три ознаки здібностей, які й досі визнає теорія, зокрема: 1/ під здібностями розуміються індивідуально-психологічні особливості, які відрізняють одну людину від іншої; 2/ здібностями називають не будь-які індивідуальні особливості, а лише такі, котрі стосуються виконання діяльності чи багатьох діяльностей; 3/ поняття "здібність" не зводиться до тих знань, навичок чи вмінь, які вже напрацьовані в даної людини. С.Л.Рубінштейн, як і Б.М.Теплов, під здібностями розумів складне синтетичне утворення особистості, котре визначає її здатність до успішного виконання до будь-якого виду діяльності, він також не зводив здібності до знань, умінь і навичок, а підходив до цієї проблеми діалектично: з одного боку, здібність – передумова виконання дії і водночас оволодіння знаннями і вміннями, з другого – в процесі опанування ними формуються здібності. Н.С.Лейтес зазначає, що здібності – властивості особистості, від яких залежить можливість здійснення і ступінь успішності виконання діяльності. Г.С.Костюк розглядав здібності як вияв сутності людини, складну синтетичну структуру особистості, тісно пов'язану з комплексом її якостей, зокрема, із знаннями, потребами й інтересами. К.К.Платонов у розумінні здібностей також виходить з їх зв'язку із структурою особистості, в яку він включає її "досвід" /знання, вміння, навички/, "функціональні особливості" /емоції, відчуття, мислення, сприймання, волю, пам'ять/, "біологічно обумовлене" /властивості темпераменту/, "спрямованість".

Таким чином, здібності – психічні властивості індивіда, що є передумовою успішного виконання певних видів діяльності /набування знань, умінь і навичок, використання їх у праці/.

У другій частині першого розділу висвітлено теоретичні проб-

леми дослідження загальної обдарованості, проаналізовано зміст понять "інтелект", "обдарованість", "загальна обдарованість".

Термін "розумова обдарованість" має синоніми "розум", "розумові здібності", "інтелект", "інтелектуальні здібності", "пізнавальна сфера", "пізнавальні здібності". Розуміння обдарованості великою мірою залежить від того, яке значення приділяється тим чи іншим видам діяльності і що розуміється під "успішним" виконанням кожного конкретного виду. Суть понять "обдарованість" і "здібності" полягає в тому, що властивості людини розглядаються в них з точки зору тих вимог, які їм пред'являє та чи інша практична діяльність. Тому не можна говорити про обдарованість взагалі, а лише про обдарованість у певній діяльності.

Обдарованість розглядають як якісно особливе поєднання здібностей, від котрих залежить можливість більшого чи меншого успіху у виконанні певного виду діяльності /Б.М.Теплов/; як вроджені властивості, що є передумовою розвитку здібностей /М.Д.Левітов/; як природний фонд здібностей, котрі являють собою анатомо-фізіологічні задатки /В.А.Крутецький/.

Отже, обдарованість – це передусім високий рівень розвитку здібностей людини, який дозволяє їй досягти особливих оригінальних успіхів у певній діяльності.

Група психологів виділяє загальну обдарованість як широкий діапазон здібностей, що становлять фундамент успішного завоювання знань, а згодом і творчих успіхів у багатьох видах праці.

Отже, основу загальної обдарованості становлять загальні розумові здібності, тобто така система індивідуальних властивостей особистості, що забезпечує відносну легкість і продуктивність в оволодінні знаннями.

Учені звертають увагу на те, що обдарованість — одне з найменш зрозумілих явищ психіки людини. Водночас більшість психологів погоджується з тим, що обдарованість не вичерпується високим інтелектом, але він є одним із найважливіших критеріїв в оцінці цієї якості особистості.

У вітчизняній психології визначення поняття "інтелект" багато в чому збігаються. Інтелект учені розглядають: а/ як відносно самостійну динамічну структуру пізнавальних особливостей, що виникає на основі спадково закріплених /і вроджених/ анатомо-фізіологічних якостей мозку і нервової системи /задатків/, яка формується у взаємозв'язку з ними /Л.Ф.Бурлачук/, б/ як адаптаційний механізм, що забезпечує адекватне пристосування людини до навколишньої дійсності /В.О.Моляко/, в/ як властивість особистості, котра виявляється в здатності глибоко і точно відбивати в свідомості предмети і явища об'єктивної дійсності в їх суттєвих зв'язках і закономірностях, а також у творчій перебудові досвіду /М.Д.Левітов/, г/ як систему орієнтації на суттєві залежності задач, які розв'язують /П.Я.Гальперін/, д/ як практичну і одночасно сталу структурну рівновагу поведінки /А.В.Петровський/.

Розвиток інтелекту залежить від тих самих факторів, що й багатьох психічних функцій організму, тобто від вроджених особливостей, з одного боку, і навколишнього середовища, з іншого.

У дисертації інтелект визначено як здатність особистості до виконання різноманітних операцій логічного мислення, яка зумовлена рівнем розвитку інших розумових здібностей /сприймання, пам'ять, увага тощо/.

Третя частина першого розділу зорієнтована на аналіз творчої обдарованості.

Розуміння творчості характеризується дуже широким діапазоном точок зору: трактування з рефлексологічної позиції як створення чогось нового у ситуації, коли проблема-подразник опричинює утворення домінанти, довкола котрої концентрується потрібний для рішення запас набутого досвіду /В.М.Бехтерев/; як вихід за межі наявних знань /Д.Б.Богоявленська, З.М.Калмикова, О.М.Матюшкін/; як взаємодія, що веде до розвитку /Я.А.Пономарьов/. Отже, творчість у психології розглядається з точки зору продукту, творчого процесу, творчих здібностей і особливостей творчої діяльності.

Вивчаючи поняття "творча обдарованість", дослідники аналізують її різноманітні аспекти і зв'язки. О.М.Матюшкін, спираючись на праці вчених-дослідників /Є.О.Голубевої, Є.І.Ігнат'євої, В.А.Крутецького, І.В.Равич-Щербо, Б.М.Теплова і багатьох інших/, обґрунтовує синтетичну структуру творчої обдарованості, до якої включає домінуючу роль пізнавальної мотивації, дослідницьку творчу активність /знаходження нового, постановка і розв'язання проблеми/, можливість прогнозування і передбачення досягнення оригінальних рішень, здібності до створення ідеальних еталонів, які забезпечують високі естетичні, моральні, інтелектуальні оцінки. А.Тенненбаум, реалізуючи психосоціальний підхід до вивчення обдарованості, зазначає, що обдарованість становить поєднання п'яти факторів: 1/ високого рівня загального інтелекту, 2/ наявних спеціальних здібностей, 3/ певних особистісних особливостей, 4/ впливу середовища, 5/ щасливого випадку і удачі. Ф.Гортвіц і М.Обрайєн вважають, що під час вивчення творчої обдарованості треба йти трьома основними напрямками: 1/ досліджувати механізми інтелектуальної діяльності /засвоєння, зберігання і вилучення знань, постановка проблеми/, 2/ визначити спеціальні й особистісні характеристики обдарованих інди-

відів, з/ вдатися до порівняльних характеристик різних стратегій навчання.

Одним з вихідних положень у дослідженні творчої обдарованості є виділення її як складної психологічної системи, що включає принаймні такі складові: а/ задатки, які визначають високу сензитивність суб'єкта до певних видів сигналів і підвищені психомоторні можливості; б/ високоінтелектуальні здібності; в/ здібності до творчості /знаходження нових рішень, оригінальна оцінка ситуації тощо/; г/ нахил до досягнення передбачених результатів, котрий стоїть з переборенням різних бар'єрів, труднощів зовнішнього і внутрішнього характеру /В.О.Моляко/. Інша модель творчої обдарованості включає шість якостей: орієнтацію на естетичні цінності /вихід за межі "чистого" раціоналізму/, здатність виділити далеку перспективу /відхід від уявлень і штампів, що склалися/, рухливість і гнучкість мислення /розгляд альтернатив, різноманітних аспектів проблеми/, здібність ризикувати, поєднання об'єктивності і суб'єктивності в підході до проблеми /вміння бачити її, довіряти власній думці/, залежність творчості від внутрішньої мотивації /Д.Перкінсон/.

На основі положень В.О.Моляко у дисертаційному дослідженні визначено творчу обдарованість як високий розвиток творчих здібностей людини, що дає їй змогу успішно розв'язувати творчі завдання.

Таким чином, аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив зробити висновок про те, що прояв психологічних особливостей загальної і творчої обдарованості є складним взаємопов'язаним системним утворенням, що обумовлює функціонування психічних процесів, які органічно входять в загальний перебіг мислительної /творчої/ діяльності.

В другому розділі "Експериментальне дослідження загальної і творчої обдарованості учнів" розглядаються психологічні особливості прояву обдарованості /вербальний і практичний інтелект, інтереси і нахили до творчої діяльності, вербальна і практична творчість/ учнів молодшого підліткового віку, викладено методичну процедуру, наслідки кількісного і кореляційного аналізу експериментальних даних, перевірено застосовані методики на валідність.

Експериментальні методи обрані на основі теоретичного аналізу і відповідно до гіпотези, мети і завдань дослідження.

Проаналізовано найголовніші висновки з експерименту, дано психологічну інтерпретацію виявлених кореляційних взаємозалежностей.

На підготовчому етапі експериментального дослідження була розроблена система методик для визначення розвитку загальних і творчих здібностей учнів молодшого підліткового віку. В основу методичного комплексу дослідження загальної і творчої обдарованості було покладено положення про два види розумових здібностей – вербальні і невербальні здібності /Дж.Гілфорд, Ж.Голдфруа, Д.Векслер/. Відповідно до цього експеримент був спрямований на дослідження таких психологічних особливостей загальної і творчої обдарованості: вербальний і невербальний /практичний/ інтелект, вербальна і невербальна /практична/ творчість, схильність і прагнення молодших підлітків до творчої діяльності. Разом з тим, у методичний комплекс увійшли тільки ті завдання, які орієнтовані на учнів молодшого підліткового віку.

Для характеристики практичного інтелекту молодших підлітків були розроблені завдання, які допомогли виявити здібності учнів до логічного мислення і розкриття існуючих зв'язків між предметами та явищами. Ці завдання увійшли в методику "Практичний інте-

лект", модифікованої на основі тесту зростаючої складності Равена і тестів Г.Айзенка. Вона включала 20 графічних рисунків-задач, згрупованих у п'ять субтестів за принципом зростаючої складності в межах кожного з них. В результаті експериментального дослідження встановлено, що розвиток практичного інтелекту молодших підлітків залежить від схильності до спостережливості, здатності бачити кількісні та якісні зміни, продуктивності інтелектуальних процесів, рівня розвитку уважності і динамічної уяви, уміння аналізувати, синтезувати, класифікувати і узагальнювати, схильності уявляти.

Для дослідження вербального інтелекту учнів молодшого підліткового віку були розроблені завдання, що увійшли в методику "Вербальний інтелект", модифіковану на основі тестів Г.Айзенка та інших тестових завдань. Завдання добиралися таким чином, щоб учень міг продемонструвати свою здатність зрозуміти абстрактне значення тих чи інших понять, продемонструвати уміння розкривати відношення і закономірності між словами й поняттями. В ході експерименту визначено операції систематизації, комплектування, аналогії, класифікації, узагальнення, здатність аналізувати зв'язки між словами-поняттями як основні складові вербального інтелекту.

З метою дослідження творчої обдарованості учнів молодшого підліткового віку було використано методики "Практична творчість" і "Вербальна творчість", що складалися із субтестів "Домальовування трикутників", "Танграми", "Білі кружечки", "Слова на літеру "К"", "Оригінальні способи використання звичайних предметів", "Речення з трьома словами". В процесі відбору завдань для даних методик було використано такі характеристики творчості: оригінальність, гнучкість і точність мислення, легкість виконання завдань, запропоновані Дж.Гілфордом. В результаті експериментального досліджен-

ня встановлено, що для того, щоб виявити високі показники вербальної творчості, учням необхідно актуалізувати набутий досвід, активізувати свідомість, уміти зіставляти різномірні і віддалені елементи знань, спостерігати, володіти інформацією про предмети і явища, мати здібності до літературної творчості. Виходячи з результатів експерименту, можна стверджувати, що розвиток практичної творчості учнів молодшого підліткового віку залежить від розвитку просторової уяви, зорових уявлень, синтетичності мислення, зорової пам'яті, образних уявлень, фантазії, здібностей користуватися аналогіями, комбінувати, уміння відбивати своє бачення світу.

Для дослідження схильності й прагнень молодших підлітків до творчої діяльності було розроблено анкету "Виявлення інтересів і нахилів до творчої діяльності". Вона складалася з трьох форм: форма А – для учнів, форма Б – для батьків і форма В – для вчителів.

На основі результатів дослідження виявлено, що наявність інтересів і нахилів до творчої діяльності передбачає високий і дуже високий розвиток вербальної і практичної творчості. Таким чином, наявність схильності й прагнень саме до творчої діяльності сприяє становленню творчої обдарованості школярів молодшого підліткового віку.

Внаслідок кореляційного аналізу було одержано показники залежностей між психологічними особливостями загальної і творчої обдарованості. Дані показники наведені в таблиці I.

Виходячи із результатів кореляційного аналізу можна стверджувати, що між практичним інтелектом і практичною творчістю, вербальним інтелектом і вербальною творчістю, нахилом й інтересом

ТАБЛИЦЯ

РЕЗУЛЬТАТИВ КОРЕЛЯЦІЙНОГО АНАЛІЗУ

/вибірка - 420 чол.:100 - учні 4 кл., 100 - учні 5 кл., 200 батьків,
20 вчителів/

Показник 1	І н т е л е к т		розвиток творчості
Показник 2	п р а к т и ч н и й	в е р б а л ь н и й	
Практична творчість	$r = 0,908, P < 0,01$ /4 кл./		
	$r = 0,884, P < 0,001$ /5 кл.		
Вербальна творчість		$r = 0,801, P < 0,01$ /4 кл./	
		$r = 0,808, P < 0,001$ /5 кл./	
Обсяг знань з прир.- мат.дисц.	$r = 0,897, P < 0,05$ /4 кл./		
	$r = 0,597, P < 0,001$ /5 кл./		
Обсяг знань з гума- ніт.дисц.		$r = 0,786, P < 0,005$ /4 кл./	
		$r = 0,833, P < 0,05$ /5 кл./	
Нахили, інтереси до тв.д-ті /анкетування учнів/			$r = 0,863, P < 0,0001$ /4 кл./
			$r = 0,898, P < 0,0001$ /5 кл./
Нахили, інтереси до тв.д-ті анкетування батьків/			$r = 0,736, P < 0,001$ /4 кл./
			$r = 0,835, P < 0,005$ /5 кл./
Нахили, інтереси до тв. д-сті /анкетування вчителів/			$r = 0,799, P < 0,001$ /4 кл./
			$r = 0,645, P < 0,005$ /5 кл./

r - коефіцієнт кореляції
 P - рівень значущості

до творчої діяльності і творчості, успішністю з природничо-математичних предметів і практичним інтелектом, успішністю з гуманітарних предметів і вербальним інтелектом існує позитивний, високий і тісний взаємозв'язок. Стабільність наведених коефіцієнтів кореляції підтверджує взаємозалежність психологічних особливостей загальної і творчої обдарованості учнів молодшого підліткового віку.

Таким чином, функціонування обдарованості молодших підлітків залежить від прояву і взаємодії психологічних особливостей загальної і творчої обдарованості /див.рис.1/.

У дисертаційному дослідженні було перевірено застосовані методи на валідність. За основу валідації взято показники її критеріальності. Як критерії валідації виступали:

1. Показник успішності учнів з навчальних предметів /загальний бал успішності за минулий навчальний рік/ на основі аналізу успішності школярів з гуманітарних і природничо-математичних дисциплін. З цим критерієм валідації співвідносили показники вербального і практичного інтелекту.

2. Розвиток практичної і вербальної творчості. З даним критерієм валідації порівнювали наслідки анкетування.

Показники першої групи критеріїв валідації є основними характеристиками загальних розумових здібностей, а другої – творчих здібностей школярів.

Валідність методичного комплексу перевіряли за вибіркою з 420 чол. /100 обстежуваних – учні 4 класу, стільки ж – 5 класу, 200 – батьки учнів 4–5 класів, 20 вчителів/. Співвідношення між критеріями валідації і даними показниками виявляли за допомогою кореляційного аналізу, водночас було визначено статистичну значущість кожного коефіцієнту кореляції /див.табл.1/.

Рисунок 1.

СТРУКТУРА ОБДАРОВАНОСТІ

Як видно з табл. I величини коефіцієнтів кореляції свідчать про достатню значущість зв'язку між усіма наведеними показниками. Вони стабільні за статистичним значенням. Отже, методичний комплекс валідний для його використання з метою дослідження психологічних особливостей загальної і творчої обдарованості учнів молодшого підліткового віку.

У заклученні підсумовано наслідки проведеного дослідження, що підтверджують висунуту гіпотезу і тези, винесені на захист, запропоновано методичні рекомендації вчителям і психологам сільських загальноосвітніх шкіл, визначено перспективні напрями подальшої розробки проблеми, сформульовано головні висновки.

Одержані результати дисертаційного дослідження в цілому підтвердили гіпотезу і дали підстави зробити такі узагальнення:

1. Прояв загальної і творчої обдарованості молодших підлітків є складним взаємопов'язаним системним утворенням, що обумовлює функціонування психічних процесів, які органічно входять в загальний перебіг цілеспрямованої мислительної /творчої/ діяльності.

2. Психологічні особливості загальної і творчої обдарованості учнів молодшого підліткового віку взаємопов'язані. Ця взаємозалежність зумовлена жорстким зв'язком вербального інтелекту і вербальної творчості, практичного інтелекту і практичної творчості.

3. Обсяг знань з навчальних предметів /гуманітарних чи природничо-математичних/ і відповідно високий розвиток інтелекту /вербального або практичного/ сприяє прояву загальної обдарованості молодших підлітків, а високий розвиток вербальної чи практичної творчості і схильності й прагнень школярів саме до творчої діяльності - становленню творчої обдарованості учнів молодшого підліткового віку.

4. Теоретично обґрунтований, апробований і валідизований методичний комплекс /"Практичний інтелект", "Вербальний інтелект", "Практична творчість", "Вербальна творчість", "Виявлення інтересів і нахилів до творчої діяльності"/ може бути використаний для дослідження психологічних особливостей загальної і творчої обдарованості учнів молодшого підліткового віку. Це забезпечить вияв і розвиток обдарованих дітей в умовах сімейного та шкільного виховання.

5. У сільській загальноосвітній школі молодших підлітків з високим розвитком вербального інтелекту і вербальної творчості необхідно залучати до участі в творчих гуртках, факультативних заняттях, предметних олімпіадах і виборі предметів для поглибленого вивчення гуманітарного спрямування, а учнів з високим розвитком практичного інтелекту і практичної творчості – до участі в даних заняттях природничо-математичного спрямування. Це створить оптимальні умови для прогресивного розвитку загальних і творчих здібностей школярів молодшого підліткового віку у сільській загальноосвітній школі.

Одержані в процесі дослідження результати розглядаємо як початковий етап вивчення психологічних особливостей загальної і творчої обдарованості учнів на матеріалі сільських загальноосвітніх шкіл. Перспективу даного дослідження вбачаємо в поглибленому аналізі структури загальних і творчих здібностей, на різних вікових етапах у сільській загальноосвітній школі, у спостереженні за виявом і розвитком обдарованості дитини в сім'ї, навчальній і позанавчальній діяльності.

Основні матеріали дисертації викладено в таких працях автора:

1. Деякі аспекти розвитку творчих здібностей учнів сільських шкіл // Психологічні аспекти розвитку здібностей та творчої обдарованості в дошкільному і шкільному віці. - Запоріжжя, 1994. - Ч.4. - С.52-56.

2. Критерії прояву творчої обдарованості у школярів сільської місцевості // Всеукраїнська науково-практична конференція з проблем роботи середніх загальноосвітніх закладів нового типу. - К., 1994. - Вип.2. - С.76-77.

3. Робота шкільного психолога з обдарованими учнями // I Всеукраїнський конгрес з практичної психології. - Херсон, 1994. - С.377-378.

4. До питання діагностики і розвитку креативності у школярів сільської місцевості // I Всеукраїнський конгрес з практичної психології. - Херсон, 1994. - С.355-356 - /у співавт./.

5. Організація процесу дослідницької діяльності школярів сільської місцевості при вивченні літературної критики // I Всеукраїнський конгрес з практичної психології. - Херсон, 1994. - С.377-378. - /у співавт./.

6. Психологічні аспекти структури і змісту навчальної діяльності при викладанні математики /на матеріалі сільських шкіл/ // I Всеукраїнський конгрес з практичної психології. - Херсон, 1994. - С.357-358. - /у співавт./.

7. Психологічні особливості творчої обдарованості у шкільному віці /на матеріалі сільських шкіл/ // Сучасна психологія в ціннісному вимірі. - К.; 1994. - Т.І. - С.328-329.

8. Діагностика загальної обдарованості учнів /на матеріалі сільської загальноосвітньої школи/ // Рідна школа. - 1995. - № 4. - С.61-62.

9. Особливості вияву загальної і творчої обдарованості учнів молодшого шкільного віку /на матеріалі сільських загальноосвітніх шкіл/ // Початкова освіта – шляхи розвитку. – Запоріжжя, 1995.

10. Дослідження вербального інтелекту і вербальної творчості учнів /на матеріалі сільських загальноосвітніх шкіл/ // Рідна школа. – /подано до друку/.

11. Співвідношення нахилів та інтересів до творчої діяльності і творчості учнів 4 класу /на матеріалі сільських загальноосвітніх шкіл/ // Початкова школа. – /Подано до друку/.

ШАНДРУК С.К. Психологические особенности общей и творческой одаренности учащихся младшего подросткового возраста /на материале сельских общеобразовательных школ/.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология, Украинский государственный педагогический университет им.М.П.Драгоманова, 1994.

Раскрыты теоретические аспекты изучения общей и творческой одаренности, обоснована технология исследования интеллекта и творчества учащихся на базе сельских общеобразовательных школ.

Установлено, что психологические особенности общей и творческой одаренности младших подростков взаимосвязаны. Эта взаимосвязь обусловлена зависимостью практического интеллекта и практического творчества, вербального интеллекта и вербального творчества.

Shandruk S.K. Psychological peculiarities of pupils general and creative endowments of younger age (based on village schools of general education).

Dissertation of competition of candidate of psychological sciences degree on speciality 19.00.07 - pedagogical and age psychology, Ukrainian Dragomanov State Pedagogical University, 1995.

Theoretical aspects of studying general and age psychology are exposed, pupils intellect and creative work researching technology is based on village schools of general education analysis.

It is established that psychological peculiarities of younger juveniles general and creative endowments are interdependent. This mutual connection is conditioned by dependence of practical intellect and practical creative work, verbal intellect and verbal creative work.

Ключові слова : загальна обдарованість, практичний інтелект, вербальний інтелект, творча обдарованість, практична творчість, вербальна творчість.

Підписано до друку 17.05.1995 р. Об'єм 1, 2. Формат 60x84 1/16.

Друк офсетний. Тир. 100. Зам. 164. Безплатно.

ЛОД УДНУ ім. Драгоманова, Київ, Пирогова, 9.

448869

AB 32.407

AB 32.407